

**ULAŞIMA ELVERİŞLİ OLMAYAN AKARSULARIN HUKUKİ
REJİMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER VE ULUSLARARASI
HUKUK KOMİSYONU 1994 TASLAĞI**

Yrd. Doç. Dr. Enver BOZKURT (*)

GİRİŞ

Milletlerarası akarsu deyimi; iki veya daha çok devleti geçen veya iki devlet arasında sınır oluşturan akarsuları anlatmaktadır. Bu tür akarsularda genelde iki veya daha fazla sayıda devletin menfaatleri sözkonusu olduğundan, devletler arasında uyumsuzluklar çıkmaktadır. Ulaşım elverişli akarsularda başlayan bu uyumsuzluklar günümüzde ulaşım elverişli olmayan akarsularda da görülmektedir.

Günümüzde, su kaynaklarının hızla tükenmesi veya kirlenmesi sonucu akarsuların önemi daha da artmıştır (1). Bilhassa az gelişmiş veya gelişmekte olan devletlerdeki hızlı nüfus artışı da devletler arasında su uyumsuzluklarına neden olmaktadır (2). Bu uyumsuzlukların temel nedeni sahildar devletlerin, bu akarsulardan op-

(*) S. Ü. Hukuk Fakültesi Devletler Umumi Hukuku Anabilim Dalı Öğr. Üyesi.

(1) Çeşitli Uluslararası Strateji Araştırma Enstitüleri 2000 yıllarında, günümüzdeki savaşların nedeni olan petrolün önemine suyun sahip olacağı belirtmektedirler; AKMANDOR, Neşet, "Su Sorununun Fiziksel Boyutları", Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu (TESAV), Ankara 1994, s. 10 (Yeni Forum, C. 15, S. 304, s. 38) (Bundan sonraki atıflarda Yeni Forum ile TESAV yayını aynı olduğundan sadece TESAV'ın yayınına atıf yapılacaktır.)

(2) BEAUMONT, Peter, "Transboundary Water Disputes in the Middle East", Transboundary Waters in the Middle East Conference, 2 - 3 September 1991, Bilkent University, p.2. (Bilkent Üniversitesinin düzenlemiş olduğu Konferans metinlerini bana sağlayan Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın, Prof. Dr. Ali L. KARAOSMANOĞLU hocama teşekkür ederim.)

timum düzeyde yararlanma istekleri bulunmaktadır (3). Devletler de ulaşım elverişli olmayan akarsularla ilgili olarak çeşitli iddialarda bulunmaya başlamışlardır. Bu iddiaların uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilmesi ve bu akarsuların veya su yollarının paylaşımındaki getirilmesi gereken düzenlemeler incelenmeye çalışılacaktır.

I — Tanım :

Birden çok devlet ülkesini kesip geçen, devletler arasında sınır oluşturmayan ve üzerinde ulaşım yapılamayan akarsular ulaşım elverişli olmayan akarsulardır.

Önceleri milletlerarası akarsu tanımlanırken ulaşım elverişlilik unsuru ele alındığından, ulaşım elverişli olmayan akarsular milletlerarası akarsu kapsamı kapsamında içerisindedir sayılmamaktaydı (4). Ancak günümüzde ulaşım dışı faydalanma hukuki rejiminin milletlerarası hukuk tarafından incelenmesi ve milletlerarası hukuk tarafından bunların eylemlerinin çoğalmasından dolayı bu tür akarsular da milletlerarası akarsular kategorisine almak zorunluluğu doğurmuştur (5).

(3) İNAN, Yüksel, "Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları" (Fırat ve Dicle), SBFD, C. 49, S. 1 - 2 (1994) (Prof. Dr. İlhan Öztürk'a Armağan), s. 243, Yazar sınıraşan sularla ilgili anlaşmazlıklar olarak şunları saymaktadır:

- Lanoux Gölü (Fransa - İspanya);
- Columbia Akarsuyu (Uruguay - Arjantin);
- İndus Akarsuyu (Hindistan - Pakistan);
- Colorado ve Tijuana akarsuları (ABD - Meksika);
- Çad gölü ve havzası (Kamerun - Çad - Nijer - Nijerya);
- Nil Akarsuyu (Mısır - Sudan).

(4) Uluslararası Sürekli Adalet Divanı 1929 yılında Oder Akarsuyu olayı nedeniyle yaptığı tanımda iki değişik kriter kullanmıştır. 1) Ulaşım elverişlilik, 2) Akarsuyun iki veya daha fazla devletin ülkesini katetmesi ya da iki veya daha fazla devlet arasında sınır oluşturmasıdır. Günümüzde ulaşım kriteri kapsam dışı kalmıştır denilebilir. İNAN, a.g.m., s. 245.

(5) Günümüzde uluslararası akarsu veya su yolunun gerek tanımında gerekse kapsamının belirlenmesinde değişik görüşler bulunmaktadır. Biz bu konulara girmiyoruz. Fakat son zamanlarda bilhassa uluslararası toplantılarda yeraltı suları da bu kapsama alınmaya çalışılmaktadır. Bazı yazarlar yeraltı sularını da bu kapsamda kabul ediyor. (Örneğin İNAN, a.g.m., s. 246) fakat, bu konuda genel veya özel anlaşma bulunmadığı gibi; uluslararası bir örf ve adet kuralının da oluştuğuna dair tam veriler bulunmamaktadır. Uluslararası su kavramı tanımlanırken, birbirleriyle bağlantılı olan, aynı varış noktasına yönelik suların bir bütün olarak incelenmesi Birleşmiş Milletler çalışmalarında görülmektedir. (PAZARCI, Hüseyin, "Su Sorununun Hukuksal Boyutları", Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu, TESAV, Ankara 1994, s. 44 (Yeni Forum, C. 15, S. 304 (1994), s. 48, bundan sonra TESAV'ın yayını olan esere atıf yapılacaktır. Çünkü metinler aynıdır). Fakat bunlar henüz kurullaşmadığından biz klasik ayırım çerçevesinde konuyu inceleyeceğiz.

Ulaşımaya elverişli akarsuların hukuki statüsü 1921 Barcelona Sözleşmesi (6) ile serbest geçiş rejimi olarak düzenlenmiştir (7). Ulaşımaya elverişli olmayan akarsuların hukuki rejimi ulaşımaya elverişli akarsuların hukuki rejimi kadar kolay tesbit edilememektedir. Bu konuda değişik görüşler ileri sürülmektedir.

II — Hukuki Rejim ile İlgili Görüşler

A. Mutlak Ülke Egemenliği Görüşü

Genel bir tanımla yukarı sahildevletinin, aşağı sahildevletinin etkilenmesini gözönüne almadan akarsularını dilediği gibi kullanması, dilediği gibi havzasını değiştirebilmesidir. Yani, yukarı sahildevletine her türlü su kullanımının gerçekleştirilmesi özgürlüğünü veren görüştür (8). Bu görüşe göre, yukarı sahildevletinin akarsuyu tüketici faaliyetlerde bulunabileceği gibi; aşağı sahildevletinin talep ve zararlarını da dikkate almak zorunda değildir. Mutlak egemenlik görüşü, her devletin kendi ülkesinde bulunan uluslararası nitelikteki sularda istediğini yapabileceği sonucuna varmaktadır (9). Bu görüş Harmon doktrini olarak da adlandırılmaktadır.

İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri - Meksika arasında Rio Grande Akarsuyunun Amerika Birleşik Devletleri tarafından havzasının değiştirilmesiyle ilgili olarak 1894-1895 yılları arasındaki uyuşmazlıkta bu görüş Amerika Birleşik Devletleri tarafından ileri sürülmüştür (10). Dışişleri Bakanlığındaki General Harmon kendisine sorulan soru üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nin Rio Grande üzerinde kendi toprakları içerisindeki kısım bakımından egemenlik hakkı olduğunu, milletlerarası hukukun Amerika Birleşik Devletleri'ne akarsuyun suyunu paylaşmada bir yükümlülük getirmediğini, ya da akarsuyun yatağının değiştirilmesinden doğacak zararları ödeme gibi bir mükellefiyet yüklediğini söylemiştir (11). Daha

(6) Metin için bkz. SİCİLLİ KAVANİN, C. 10, s. 624 - 639.

(7) Bu akarsuların hukuki rejimi ile ilgili geniş bilgi için bkz. ÇELİK, Edip F., Milletlerarası Hukuk İkinci Cilt, İstanbul 1982, s. 161 - 162; PAZARCI, Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Kitap, 3. Baskı, Ankara 1993, s. 238-240.

(8) AKMANDOR, a.g.m., s. 15.

(9) PAZARCI, a.g.m., s. 42.

(10) Bu akarsuyla ilgili uyuşmazlık 1944 yılında imzalanan bir andlaşma ile çözülebilmıştır, BİR, Mustafa, Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1986, s. 75; SAR, Cem, Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Ankara 1970, s. 106.

(11) GRIFFIN, William L., "The Use of Waters of International Drainage Basins Under Customary International Law", AJIL, Vol. 53 (1959), p.50; SAR, a.g.e., s. 107 - 108.

sonra ABD, Kanada ile arasındaki St. Mary, Milk ve Michigan Gölü ile ilgili uyuşmazlıklarda da Harmon doktrinini ileri sürmüştür (12).

Bu görüş yukarı sahildevletlerce belirli süreçlerle benimsenmiş bir görüştür. Çünkü yukarı sahildevlet su kaynaklarının kendi sınırlarına dahil olduğunu ve tüm yetkilerin kendilerinde olduğunu ileri sürmektedir (13). Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri uzun süre komşuları Meksika ve Kanada'ya karşı; Hindistan Indus Akarsuyuna ilişkin uyuşmazlıkta Pakistan'a karşı; Avusturya'da Bavyera'ya karşı ileri sürmüşlerdir.

Amerika Birleşik Devletlerinin bu görüşü terketmesi XX. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Terketme sebebi ise eğer bu doktrini benimserse kendisine yukarı sahildevletlerin buna mukabil uygulamaları kendisini zarara uğratma tehlikesini görmüş olmasıdır (14). Bilhassa, Colombia Akarsuyunun kullanılmasıyla ilgili olarak Kanada ile arasında çıkan uyuşmazlıkta bu tehlikeleri görmüş ve bu görüşü terk etmiştir (15).

Andlaşmalara baktığımızda; genel nitelikteki belgeler olan 1923'te Cenevre'de imzalanan "Birden Fazla Devleti İlgilendiren Hidrolik Enerjinin Geliştirilmesine İlişkin Sözleşme", Amerikan Devletleri Teşkilatının konuyla ilgili çalışmaları neticesi 1933'te Montevideo Konferansında kabul edilen "Milletlerarası Akarsuların Endüstriyel ve Tarımsal Kullanıma İlişkin Bildiri" ve aynı teşkilatın resmi kodifikasyon çalışmaları sonucunda son şeklini alan 1965 tarihli "Milletlerarası Akarsu ve Göllerin Endüstriyel ve Tarımsal Kullanımı Hakkında Sözleşme Tasarısı" bu doktrini benimsememektedir. Birkaç özel andlaşma dışında yine bu görüşün özel andlaşmalarda da benimsenmediği görülmektedir (16).

Mahkeme kararlarında ise, milletlerarası ve milli mahkeme ka-

-
- (12) GRIFFIN, a.g.m., p. 53; ABD, sulama amacıyla St. Mary'nin Kanada ise Milk akarsuyunun sularını saptırmıştır. ABD St. Mary olayında Harmon doktrinini savunduğu için Milk olayında aşağı sahildevlet olarak itiraz edememiştir. Bu uyuşmazlık 1909 tarihli "Sınır Sularına ve İki Hükümet Arasında çıkan ilgili sorunlara ilişkin Andlaşma" ile Harmon doktrinine uygun olarak sonuçlanmıştır. Michigan gölünün sularının saptırılması ile ilgili çıkan uyuşmazlık üzerine açıkça olmasa bile zımni olarak Harmon doktrininin kabul edildiği söylenebilir, BİR, a.g.e., s. 76 - 77.
- (13) BEAUMONT, a.g.m., p. 3.
- (14) BİR, a.g.e., s. 77 - 79; SAR, a.g.e., s. 122 - 123.
- (15) BİR, a.g.e., s. 78.
- (16) BİR, a.g.e., s. 81; SAR, a.g.e., s. 149.

rarları arasında (17) bu görüşü destekler nitelikte bir kararın olmadığını görmekteyiz.

Bu görüşü benimseyen devletlerin yazarları da aynı görüşü teyid edici açıklamalar yapmaya çalışmıştır. Ayrıca çeşitli bilimsel kuruluşlar bu doktrini destekler bir tutum takınmamışlardır (18).

Harmon Doktrini, herşeyden önce sadece tek bir devletin mutlak egemenliğini benimsediğinden oldukça eleştirilmiştir. Çünkü, diğer komşu devletin hakları, bu doktrinde bir kenara itilmiş olmaktadır. Egemenliğin sadece haklar vermeyip, yükümlülüklerde getirdiği dikkate alınmamaktadır (19). Yukarı sâhildar devletin bu konudaki egemen haklarının belirli ölçüde sınırlandırılması ile aşağı sâhildar devletlerin korunması ve hakkaniyetin sağlanması amaçlanmıştır (20).

B. Sınırlı Ülke Egemenliği Görüşü

Bu görüş uyarınca, milletlerarası hukukta ülke egemenliğinin, devletlerce mutlak ve sınırsız bir hareket özgürlüğü tanımadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, devlet kendi ülkesinde ülke egemenliğine dayanan hak ve yetkilerini kullanırken, milletlerarası hukuk kurallarının getirdiği sınırlamalara uymak zorundadır. Bu sınırlamanın başında ise, ülke egemenliğine dayanan hakların, başka devletlerin çıkarlarına zarar verecek şekilde kullanılmamasını öngören ve "hakkını ve malını başkasına zarar vermeden kullanmalısın" sözü ile anılan genel nitelikteki teamüli kural gelmektedir. Devletin sorumluluğu milletlerarası hukukta bir hakkın kötü kullanımı neticesinde doğmaktadır. Bu bir devletin kendi hakkından gelişigüzel faydalanması diğer devlete zarar verecek bir şekilde ve meşru bir avantaj olmasının doğrulanamayacağı bir durumda olmaktadır. Devletin yükümlülüğü komşu devletin zararına olacak şekilde akarsuyun akışına müdahale etmek değildir (21).

Bu ilke milletlerarası yargı kararlarında yer almıştır (Örneğin; Trail Dökümhanesi hakemlik kararında). Bu kararda hakemlik mahkemesi; hiçbir devlet kendi toprağını dumanların kirliliğiyle başka bir devleti, mülkü veya kişileri zarara uğratacak şekilde kullan-

(17) İstisnai bir karar sadece Ulusal Mahkeme kararları içinde mevcuttur. Leitha Akarsuyuna İlişkin Avusturya Kralliyet İdare Mahkemesi Kararı, BİR, a.g.e., s. 82; SAR, a.g.e., s. 164 - 167.

(18) BİR, a.g.e., s. 83 - 84; SAR, a.g.e., s. 172 - 181.

(19) BİR, a.g.e., s. 84 - 85.

(20) İNAN, a.g.m., s. 249.

(21) SAR, a.g.e., s. 211 - 212; GRIFFIN, a.g.m., p. 59.

ması ve kullanılmasına izin verme hakkına sahip değildir, şeklinde sonuca varmıştır (22).

Ayrıca bu görüşe genel milletlerarası anlaşma olan Moskova'da 5 Ağustos 1963'te imzalanan "Atmosfer'de, Fezada ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerinin Yasaklanması Hakkındaki Anlaşma" da yer verilmektedir (23).

C. Doğal Durumun Bütünlüğü Görüşü

Doğal durumun bütünlüğü görüşü, aşağı sahildevletleri, milletlerarası akarsulardan faydalanmasına imkan vermek amacıyla ortaya atılmıştır. Kökeni "Common Law Sistemi"ndeki "Sahildar Hakları" doktrinine dayanmaktadır. "Sahildar Hakları Doktrini"ne göre, sahildevletleri, arazisine giren akarsuyun doğal durumunu koruyarak, hiç bir değişikliğe uğratmadan akmasını sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Uluslararası akarsuların da katettikleri devletlerin ülkelerinden geçerken, doğal durumlarını bozmamak zorundadırlar. Bu görüş tamamen aşağı sahildevletleri korumaktadır. Yani, bu şekliyle yukarı sahildevlete, akarsuyun doğal akışını değiştirmemek, olduğu gibi muhafaza etmek yükümlülüğü getirmektedir. Bu görüşe göre, yukarı sahildevletin yapacağı değişiklikler için aşağı sahildevletin rızasını alması gerekmekte ve aşağı sahildevlete bir çeşit veto hakkı tanımaktadır. Ayrıca, aşağı sahildevletin gelecekteki kullanımlarının korunması da bu görüşün diğer bir özelliğidir (24).

Doğal durumun bütünlüğü ile ilgili olarak Mısır - Sudan arasında Nil Akarsuyu ile ilgili olarak Mısır tarafından ve Fransız - İspanya arasında Carol Akarsuyu ile ilgili olarak İspanya tarafından ilk başlarda ileri sürülmüştür. Carol olayının hakemlik mahkemesine sunulması üzerine, hakem mahkemesi vermiş olduğu kararda doğal durumun bozulmasının tek başına hukuka aykırılık oluşturmayacağına karar vermek suretiyle bu görüşü kabul etmemiştir (25).

Uygulamaya baktığımızda bu doktrini benimseyen özel ya da genel nitelikte bir anlaşmaya rastlanılmamıştır. Genellikle akarsularla ilgili anlaşmalarda sahildevletlerinin akarsularda "önemli değişiklik" yapamayacakları ya da "önemli zarar" veremeyeceklerini belirten benzer hükümler vardır. Aksine yorumla, anlaşmalardaki bu tür hükümlerden, doğal durumun deği-

(22) SAR, a.g.e., s. 212; GRIFFIN, a.g.m., p. 61.

(23) SAR, a.g.e., s. 213.

(24) BİR, a.g.e., s. 85 - 86; SAR, a.g.e., s. 216 - 219.

(25) BİR, a.g.e., s. 87 - 88.

şiminin yasaklanmadığı, aksine zimni olarak, akarsularda bazı değişikliklerin yapılabileceği görüşünü yansıttığı anlaşılmaktadır (26).

Mahkeme kararlarına baktığımızda ise, yukarı sahildarların milletlerarası akarsuların doğal niteliklerini değiştiremeyecekleri iddiası ile ilgili olarak milletlerarası alanda verilmiş mahkeme kararları da mevcuttur. Bu kararlardan en önemlisi Lanoux Gölü Hakemlik Mahkemesi kararıdır. Diğer kararların çoğu federal devletler arasında konuyla ilgili çıkan uyuşmazlıklarla ilgilidir (27).

Gerek özel bilimsel kurumların konuyla ilgili kararları ve gerekse yazarların büyük çoğunluğu, doğal durumun bütünlüğü doktrinini kabul etmemektedirler (28).

D. Ön Kullanımın Üstünlüğü Görüşü

Bu görüş iç hukuktan milletlerarası hukuka aktarılmış ve bilhassa ABD Federal Yüksek Mahkemesi tarafından geliştirilmiştir (29).

Bu görüşe göre, arazisindeki suları diğer sahildarlara göre daha önce kullanmaya başlayan malikin, bu kullanımı devam ettiği sürece; bu sular üzerinde bir çeşit kazanılmış hakkı bulunmaktadır. Diğer sahildarların, aynı sulardan yararlanırken ilk kullanan sahildarın bu mutlak kazanılmış hakkını etkilememeleri gerekir. Bu kavram "doğal ya da tarih", "kazanılmış" ve "kadim" haklar gibi değişik terimlerle de ifade edilmektedir (30).

Ön kullanımın üstünlüğü görüşü herhangi bir sahildar devletin diğerlerinden önce başlattığı faydalanmalara mutlak hak tanımaktadır. Böylece sözkonusu devletler, akarsudan önce faydalanmaya başladıkları için, kazanılmış bir hak elde ederler. Ancak bu kazanılmış hak kapsamına ülke sularına akan bütün sular girmez. Sadece fayda sağlayan, başka bir ifadeyle, fiilen ön kullanıma konu olan sular girer. Ancak burada önemli bir husus kazanılmış hak kapsamına, andlaşma ile kazanılmış haklar girmemektedir. Eğer sahildarlar arasında andlaşma var ise sahildar devlet faydalanma hakkını diğer sahildara karşı ileri sürerken doktrine değil andlaşma hü-

(26) BİR, a.g.e., s. 86; İnceleyebildiğimiz andlaşmalar arasında rastladığımız istisnai bir andlaşma hükmü olarak İsveç - Norveç arasında 1905'de imzalanılan ortak göl ve derelerle ilgili andlaşmanın 2. maddesidir. GRIFFIN, a.g.m., p. 55.

(27) BİR, a.g.e., s. 89; SAR, a.g.e., s. 232 - 239.

(28) BİR, a.g.e., s. 90; SAR, a.g.e., s. 239 - 244.

(29) BİR, a.g.e., s. 91; SAR, a.g.e., s. 271 - 272.

(30) BİR, a.g.e., s. 91; SAR, a.g.e., s. 272.

kümlerine dayandırması gerekir. Doktrinin özünü oluşturan kazanılmış haklara zarar vermeme yükümlülüğü genelde yukarı sahil-
dar devlet içindir (31). Aşağı sahil-
dar devletler kendilerinin bu akar-
sularından yüzlerce hatta binlerce yıldan bu yana faydalandıklarını
ve su kaynaklarının kendi sınırları içinde bulunduğunu iddia et-
mektedirler (32).

Bu görüşü savunanlar, bir yandan "kazanılmış haklar" ilkesine
diğer yandan bu yöndeki milletlerarası örf ve adet kurallarına da-
yanmaktadır (33).

Milletlerarası hukukta "kazanılmış haklar"ın milletlerarası
Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde sayılan "uygar milletler-
ce kabul edilmiş hukukun genel prensipleri" arasında yer aldığına
şüphe yoktur. Milletlerarası hukukta kazanılmış haklara saygı il-
kesi ancak ahdi yoldan ya da devletlerin birbirlerine halef olması
sonucu ortaya çıkabilir (34). Fakat uluslararası hukukta böyle bir
kazanılmış hakkın olacağı kabul edilmemektedir (35).

Devletlerin uygulamalarına baktığımızda birkaç örnek olay dı-
şında bu görüşü benimseyen olay yoktur (36).

Yine andlaşmalara (genel-özel) mahkeme kararlarına baktığı-
mızda devletlerin uygulamalarıyla paralellik arz etmektedir. And-
laşmalar arasında Mısır ile İngiltere arasında imzalanan 1929 tarihli
andlaşma önemli bir örnektir. 1925'de Sudan'daki İngiliz Yüksek Ko-
misyon üyeleri Mısır Dışişleri Bakanına, İngiliz hükümetinin Mı-
sır'ın tarihi ve doğal haklarını Nil'in sularının kullanımı konusunda
eskiden daha kötü olmamak şartıyla Mısır'a teminat vermiştir. Bu
teminat 1929 Nil Suları Andlaşmasında tekrar edilmiş, böylece Mı-
sır'ın onayı olmadan İngiliz kontrolündeki topraklarda, Mısır'ın
menfaatlerine bir zarara neden olabilecek, gerek Mısır'a varan su-
yun miktarının azaltılması gerek varış tarihinin değiştirilmesi ya
da seviyesinin düşürülmesi neticesini doğuracak eylemlerden kaçıl-
macaktır (37).

Doktrinde ise, bazı yazarlarla birlikte Bilimsel Kurumlar ara-

(31) BİR, a.g.e., s. 91 - 92; SAR, a.g.e., s. 275.

(32) BEAUMONT, a.g.m., p. 3.

(33) BİR, a.g.e., s. 92; SAR, a.g.e., s. 276.

(34) BİR, a.g.e., s. 92.

(35) PAZARCI, a.g.m., s. 50.

36) Devletlerin örnek uygulamaları için bkz. BİR, a.g.e., s. 93 - 95.

37) BİR, a.g.e., s. 94; SAR, a.g.e., s. 283 - 291; GRIFFIN, a.g.m., p. 56.

sında bu görüş yalnızca Amerikalılararası Barolar Derneği tarafından benimsenmiştir (38).

E. Hakkaniyete Uygun Kullanım Görüşü

1 — Genel Olarak

Adil kullanım doktrini olarak da adlandırılan bu görüşe göre; her havza devletinin, kendi ülkesi içinde, milletlerarası akarsuların sularından faydalanmasında makul ve hakkaniyete uygun bir hakkı bulunmaktadır (39). Uluslararası hukuka bu ad altında ilk yerleştiren Amerikalı hukukçu Eagleton'dır (4).

Bu görüş, günümüzde uluslararası hukukun bir kuralı haline gelmektedir. Hakkaniyet ise, yukarı sahildevletlerin faydalanırken, aşağı sahildevlete veya devletlere esaslı zararlar vermeme şeklinde anlaşılmalıdır. (14).

Hakkaniyetin ölçüsü, her özel durumda bir devletin elde ettiği fayda ile fayda getiren eylemin diğer devlete verdiği zararın karşılaştırılması ile elde edilmektedir. Bütün yarar ve zararlar gözönünde tutulmalıdır. Örneğin, bir hidrolik tesisin inşasıyla ilgili olarak, inşa eden devletin enerji, drenaj, ulaşım, balıkçılık vb. gibi konulardaki menfaati ile diğer devlet veya devletlerin su kaybı gibi konulardaki zararlarını gözönünde tutmak gerekir. Eğer, faydalanma eylemine girişen devlet, vermiş olduğu zarara oranla daha fazla bir fayda sağlıyorsa, bu faydalanma eylemine, zarar gören devlet itiraz edemeyecektir (42).

2 — Uluslararası Hukuk Derneğinin Hakkaniyete Uygun Kullanım Görüşü ile İlgili Çalışmaları

Uluslararası Hukuk Derneğinin 1966'da almış olduğu Helsinki kararlarındaki en önemli gelişmedir. Bu kararların Uluslararası Hu-

(38) BİR, a.g.e., s. 95; SAR, a.g.e., s. 295.

(39) Adil kullanım görüşünün değişik tanımları için bkz. GRIFFIN, a.g.m., p. 69 - 72.

(40) BİR, a.g.e., s. 98; Bu ilkenin uygulandığı uyuşmazlıklar olarak; Colorado ve Tijuana uyuşmazlığı; Rio Grande uyuşmazlığı; Columbia Akarsuyu uyuşmazlığı; İndus Akarsuyu uyuşmazlığı; Nil Akarsuyu uyuşmazlığı sayılmaktadır, İNAN, a.g.m., s. 250.

(41) İNAN, a.g.m., s. 250.

(42) LAYLIN, John G. / BIANCHI, Rinaldo L., "The Role Of Adjudication In International River Disputes The Lake Lanoux Case", AJIL, Vol. 53 (1959), s. 48; BİR, a.g.e., s. 96; VERSAN, Rauf "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk - Arap İlişkileri", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu (Ed. Sabahattin Şen), İstanbul 1993, s. 444.

kuk derneğinin, uluslararası akarsularla ilgili 1956, 1958, 1960 ve 1966 Helsinki kuralları vardır. Bilhassa 1966 Helsinki kurallarında tavsiye niteliğinde önemli kurallar getirilmektedir. Bu çalışmalarda Sınıraşan sular, su toplama havzaları çerçevesinde ele alınmıştır. Sınıraşan havza sularının hakça ve makul bir şekilde kullanılması gerektiği düzenlenmiştir. Hakça ve makul kullanımla ilgili düzenlemeler 2. maddesinde ilgili faktörler şu şekilde belirtilmektedir :

“Gözönünde tutulacak ilgili faktörler arasında, tahdidi olmakla birlikte; şunlar vardır :

- a) Her havza devletinin ülkesine düşen drenaj alanının oranı da dahil olmak üzere, havzanın coğrafi durumu;
- b) Her havza devletinin su katkısı da dahil olmak üzere, havzanın hidrolojik durumu;
- c) Havzayı etkileyen iklim;
- d) Mevcut kullanımlar da dahil olmak üzere, havza sularının geçmiş kullanımı;
- e) Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları;
- f) Her havza devletinde, havza sularına bağımlı nüfus;
- g) Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak alternatif imkanların maliyetlerinin karşılaştırılması;
- h) Diğer kaynakların mevcudiyeti;
- i) Havza sularının kullanılmasında yersiz israftan kaçınma;
- j) Kullanımlar arasındaki çatışmaları uzlaştırma çaresi olarak, bir veya daha çok havza devletine tazminat verme imkanları; ve
- k) Havza devletinin ihtiyaçlarının, diğer bir havza devletine ciddi zarar verilmeden, karşılanabilme derecesi” (44).

Helsinki kuralları 17 maddeden oluşan bir taslaktan ibarettir. Milletlerarası hukuk bakımından sınıraşan akarsular ve su yolları konusunda milletlerarası bir kodifikasyon girişimidir (45). Yani çoğu devletin kabul ettiği kuralların bir derlemesinden ibarettir.

(43) AKMANDOR, a.g.m., s. 17.

(44) PAZARCI, a.g.m., s. 48; BİR, a.g.e., s. 97 - 98; SAR, a.g.e., s. 301.

(45) BULLOCH, John / DARWISH, Adel, (Çev. Mehmet Harmancı), Su Savaşları Ortadoğuda Beklenen Çatışma, İstanbul 1994, s. 149 - 150.

3 — Milletlerarası Hukuk Komisyonunun Hakkaniyete Uygun Kullanım Görüşü ile İlgili Çalışmaları

Birleşmiş Milletler Teşkilatında uluslararası akarsularla ilgili çalışmalar 1959 yılında başlamıştır (46). Genel Sekreter tarafından 1970 yılında bir rapor yayınlanmıştır. Birleşmiş Milletlerin uluslararası hukuk kurallarını kodifikasyon ve tedvin organı olan Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından da konu bu tarihten itibaren incelenmeye başlamıştır. 1978, 1989, 1991, 1994 raporlarının yayınlandığı görülmektedir (47).

Milletlerarası Hukuk Komisyonu'nun 1991 milletlerarası su yollarıyla ilgili tasarısında 6 madde hükmü adil kullanım ile ilgilidir. Tasarıda geçen 6. madde hükmü şöyledir :

1 — "Sahildar devlet kendi toprakları içinde bir milletlerarası su sistemini adilane ve uygun bir şekilde kullanır. Bir milletlerarası su sistemi bu sistemin içindeki devletler tarafından en iyi şekilde fayda elde edilecek surette kullanıp geliştirilmelidir. Ve sistemin yeterli korunmasıyla tutarlı bir kullanım sözkonusu olmalıdır.

2 — Sahildar devletler kullanıma, sistemin adil ve uygun bir gelişim ve korunmayı sağlayarak katılmalıdırlar. Bu tür bir katılım suyun madde 1'de ifade edildiği gibi kullanım hakkı ve madde 9'da ifade edilen işbirliğiyle korunma ve geliştirme yükümlülüğünü içermektedir" (48).

1991 tasarısında ayrıca sahildevletinin bir yatırım yapacağı zaman bunu diğer sahildevlete veya devletlere haber vereceği, eğer altı ay içerisinde bundan bir sonuç alınamazsa haber veren sahildevletinin kendi planlarını uygulayabileceği tasarının üçüncü bölümünde karara bağlanmıştır (49).

1991 Haziranında 43. toplantıda 17 maddelik taslak 32 maddeye

(46) Birleşmiş Milletler Hukuk Komisyonu çalışmalarının temel itibarıyla 1966 Helsinki Konferanslarından sonra başladığı belirtilmektedir, BULLOCH DARWISH, a.g.e., s. 146; Hukukçular tarafından konunun 1911 yılında Milletlerarası Hukuk Enstitüsünün Madrid'de yaptığı toplantı ile ele alındığı belirtilmektedir, VERSAN, a.g.m., s. 443.

(47) AKMANDOR, a.g.m., s. 17.

(48) Mc CAFFERY, Stephen C., "The International Law Commission and its Efforts To Codify The International Law of Waterways", *Annuaire Suisse de Droit International*, Vol. XLVII (1990), p. 49 - 49.

(49) Mc CAFFERY, The International Law Commission p. 47-48; Mc CAFFERY, Stephen C., "The Non-Navigational Uses of International Watercourses" *Proceeding 84 th Annual Meeting The American Society Of International Law*, Washington D. C., 26-31 March 1990, p. 230; PAZARCI, a.g.m., s. 50-51.

yükseltilmiş eşit ve mantıklı kullanım ve önemli ölçüde zarar vermeme ilkeleri de işlenmiştir (50).

1991 raporunun 5., 6., ve 7. maddeleri paylaşım ile ilgili hükümler getirmektedir. 5. maddeye göre; "Taraflar ülkeler, ülkeler arası bir akarsuyun (veya akarsu sisteminin) kendi ülkelerinde kalan bölümünü hakça ve akılcı bir şekilde kullanacaklardır. İlgili ülkeler uluslararası akarsuyu (veya sistemi) gerekli koruma koşullarına uygun olarak, optimum yararlanmayı sağlayacak bir biçimde kullanacak ve geliştirecektir" diyerek, sahil devletlerine hakça, akılcı, optimum yarar sağlayacak kullanma durumu getirmekte ve suyun israfına yol açmayacak yöntemlerle, akılcı, optimum fayda sağlayacak şekilde kullanılması düzenlenmektedir (51).

Hakça, akılcı ve optimum kullanım nasıl ve hangi usullerle gerçekleştirileceği 6. madde ile düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu usuller tahdidini olmamakla birlikte, devletlerin nüfusu iklimi, diğer su imkanları, gelişmişlik düzeyi, teknolojik durumu, hidrolojik özellikleri ve en önemlisi de ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için başka imkanlarının olup olmadığına bakılacaktır (52). Faydalanma yapılırken devletlerin birbirlerine kayda değer zarar verecek hareketlerden kaçınmaları ve işbirliğine gitmeleri de 7. madde ile düzenlenmiştir (53):

Hakkaniyete uygun kullanım doktrinine göre, fayda ve zarar her özel durumun şartları içinde tesbit edilir. Her özel durumda bütün ilgili faktörler bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmelidir. Hakkaniyete uygun kullanım doktrini, sahil devletlerinin değişik kullanımları arasında bir uyum sağlayarak azami faydayı amaçlar. Bu doktrin, sahil devletlerinin kullanımlarının "faydalı" olmasında öngörür. Yani bir kullanımın makul olabilmesi için, onun her durumda kullanan sahil devletine ekonomik ve sosyal fayda sağlaması gerekir. Bu doktrinden çıkan diğer bir önemli sonuçta, kullanımın en faydalı biçimde olmasının gerekmediğidir. Kullanımın makul derecede faydalı olması yeterlidir (54).

Görüldüğü gibi, hakkaniyete uygun kullanım doktrini, aşağı ve yukarı sahil devletleri ayrımı yapmadan her ikisinin de eş değerde faydalanma hakkı bulunduğunu kabul etmektedir. Bu ilkedeki hareket-

(50) BULLOCH/DARWISH, a.g.e., p. 150 - 151.

(51) AKMANDOR, a.g.m., s. 18.

(52) İNAN, a.g.m., s. 251; AKMANDOR, a.g.m., s. 18 - 19.

(53) AKMANDOR, a.g.m., s. 18 - 19.

(54) BİR, a.g.e., s. 96; SAR, a.g.e., s. 300.

le, sahildevletlere makul ve hakkaniyete uygun bir faydalanma hakkının tanınmakta ve bu tür faydalanma eylemlerine zarar verilmesi yasaklanmaktadır (55).

Uygulamaya baktığımızda ise genel ve bölgesel anlaşmalarda bu görüşün benimsenmediğini, ancak son yıllarda özellikle Birleşmiş Milletler Teşkilatı çerçevesi içinde yürütülmekte olan çalışmalar sırasında bu görüşe geniş yer verildiğini görmekteyiz. Özel anlaşmalar içinde ise bu görüşe açıkça yer veren anlaşmalar bulunmaktadır (56).

Mahkeme kararları arasında, hakkaniyete uygun kullanım doktrinine açık olmamakla birlikte, yer veren milletlerarası mahkeme kararı, Lanoux Gölü meselesine ilişkin Hakemlik Mahkeme kararıdır (57).

Hakkaniyete uygun kullanım görüşü, zarar vermeme ilkesiyle bütünleştirilirse daha yararlı olacağı görüşündeyiz. Şöyle ki, zarar vermeme ilkesi 1991 tasarısının 8. maddesinde sahildevletlere aynı su sistemi içerisinde kendilerine verilen hakları kullanırken diğer sahildevletlere zarar vermeyecek şekilde kullanılması gerektiği görüşü hakimdir (58). Fakat bu zarar ciddi şekilde olmayacaktır. Bu gelişme 1966 Helsinki kararlarında da açıkça yer almasa da günümüze yansımından ibarettir (59).

Doktrinde ise son yıllarda bu görüşün ağırlık kazandığı görülmektedir (60).

III. Uluslararası Hukuk Komisyonunun 1994 Taslağı ve Hakkaniyete Uygun Kullanım Görüşü Açısından Değerlendirme

2 Mayıs - 22 Temmuz 1994 tarihleri arasında Uluslararası Hukuk Komisyonunun kabul ettiği ikinci okuma metninde kabul edi-

(55) BİR, a.g.e., s. 97 - 98; SAR, a.g.e., s. 300.

(56) Bu anlaşmalar için bkz. BİR, a.g.e., s. 101 - 102.

(57) GRIFFIN, a.g.m., p. 62 - 65; LAYLİN/BIANCHI, a.g.m., p. 34 - 35; BİR, a.g.e., s. 102 - 103; SAR, a.g.e., s. 305 - 306; Lanoux gölü hakemlik mahkemesi kararında zararı kimin tespit edeceği ile ilgili meseleye de ışık tutmaktadır. Bu karara göre, projeyi uygulayan devletin önceden haber vermesi onu sorumluluktan kurtarmamaktadır, her devlet kendisi zarar görüp görmediğine karar verecektir. VERSAN, a.g.m., s. 445.

(58) Zarar vermeme ilkesinin geçirdiği evreler ve anlaşılış biçimi için bkz. PAZARCI, a.g.m., s. 49.

(59) Mc CAFFERY, The International Law Commission, p. 49-50ç Mc CAFFERY, International Watercourses, p. 231.

(60) PAZARCI, a.g.e., s. 273.

len metnin 1. maddesinde; hazırlanan hükümlerin uluslararası su yollarının ve bunların ulaşım dışı amaçlarla kullanımına ve bunların korunması ile işletilmesi düzenleme altına alındığı, ulaşım ile ilgili kullanımların bu hükümlerin dışında olduğu düzenlenmiştir. 2. maddesinde uluslararası su yolu değişik ülkelerde bölümleri bulunan su yolu anlamına geldiği; su yolu kavramının bütünlük arz ettiği ve buna yeraltı sularının da dahil olduğu; su yolu devleti topraklarının bir bölümü uluslararası bir suya kıyı olan devlet anlamına geldiği tanımlanmıştır. 3. maddede su yolu anlaşmaları; 4. maddesi su yolu anlaşmalarının tarafları ile ilgili düzenleme getirmektedir (61).

Hakkaniyete uygun kullanma ise 5. madde ile düzenlenmektedir. Bu maddeye göre, su yolu devletleri kendi ülkelerinden geçen uluslararası su yollarını makul ve eşitçe bir tarzda kullanacaklardır. Özellikle, uluslararası bir su yolu, su yolu devletlerince bundan optimal yararlanma ve fayda elde edilirken bu su yolunun da korunması sağlanarak kullanılacaktır. Su yolu devletleri eşit ve makul bir usulle uluslararası bir su yolunun korunmasını, geliştirilmesini ve kullanmasını birlikte sağlayacaklardır. Bu ortaklık ilgili mevcut maddeler gereği, hem kullanma hakkına, hem de su yolunun korunma ve geliştirilmesinde görevlerine yöneliktir (62).

Tasarının 6. maddesinde hakkaniyete uygun kullanımla ilgili unsurlar düzenlenmektedir. Bu maddeye göre, bir uluslararası su yolunun 5. maddede gösterilen hakkaniyete uygun bir şekilde kullanımını etkileyen unsur ve durumlar şunlardır:

- a) Coğrafi, hidrolojik, iklimsel, ekolojik ve doğal yapının diğer etkenleri,
- b) Su yolu devletlerinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar,
- c) Her su yolu devletinde su yoluna bağımlı nüfus,
- d) Su yolunun bir su yolu devleti tarafından kullanımının ya da kullanımlarının diğer su yolu devletine etkileri,

(61) Uluslararası Hukuk Komisyonunun 1994 Taslağını gönderen Sayın Prof. Dr. Hüseyin PAZARCI hocama teşekkür ederim.

UNITED NATIONS - Draft Articles on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses Adopted on Second Reading by the International Law Commission at its Forty-Sixth Session, p. 1 - 2; UNITED NATIONS, The Law of The Non-Navigational Uses of International Watercourses, p. 4 - 12.

(62) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 2 - 3; UNITED NATIONS - The Law, p. 25 - 38.

e) Su yolunun mevcut ve potansiyel kullanımı,

f) Su yolunun su kaynaklarının muhafazası, korunması, geliştirilmesi ve ekonomik kullanım ve bunların maliyeti,

g) Planlanan veya mevcut bir kullanımın maliyetinin karşılanması veya bunun alternatiflerinin uygulanabilirliği, hakkaniyete uygun kullanımda su yolu devletine gerektiğinde işbirliği içerisinde görüşmelere gireceği düzenlenmektedir (63).

Hakkaniyete uygun kullanım görüşünü tamamlayan önemli ilkelerden biri olan zarar vermeme ilkesi 7. madde ile düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, su yolu devletleri bir uluslararası su yolundan yararlanmaya yönelik faaliyetlerini diğer su yolu devletlerine zarar vermeyecek şekilde yürüteceklerdir. Bu faaliyetlere bağlı olarak başka bir su yolu devletinin zarar görmesi durumunda, kullanımı zarara yol açan devletin, bu kullanımı sonucu zarara ilişkin bir anlaşmanın yokluğu halinde, kullanımın; a) 6. maddede sayılan faktörler içinde yer alan eşit ve makul kullanım (hakkaniyete uygun kullanım) olup olmadığına, b) Kullanımına neden olunan zararın belirlenmesine, giderilmesine veya azaltılmasına yönelik bir ad hoc yargıçğa konu olacağı düzenlenmektedir (64).

İşbirliği ve yardımlaşmayla ilgili olarak 8. ve 9. maddeler düzenlenmektedir. 8. maddeye göre; su yolu devletleri bir uluslararası su yolunun korunması ve optimal kullanımın sağlanması yönünde faydayı, ülkesel bütünlüğü, egemen eşitliğin temellerini sağlayacak şekilde işbirliği içinde bulunacaklardır. 9. maddeye göre; 8. maddeye bağlı olarak su yolu devletleri su yolunun hidrolojik, meteorolojik, hidrojeolojik ve ekolojik durumlarıyla ilgili düzeni, bilgi ve haber alışverişi içinde olacaklardır. Bir su yolu devletinin diğer bir su yolu devletinden istediği bilgi veya haber henüz hazır değilse, o devlet isteği yerine getirmek için mümkün olan çabayı gösterecek, bunun karşılığında da istekte bulunan devlet bu tür bilgi veya haberin elde edilmesinden doğan maliyeti üstlenecektir. Su yolu devletleri bu bilgi ve haberlerin sağlanması sırasında bunları kullanacak tesislerini, birbirleriyle ilişkide tutacaklardır (65).

10. maddede değişik kullanım arasındaki ilişkiler düzenlenmiştir (66).

(63) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 3.

(64) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 3 - 4.

(65) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 4.

(66) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 4.

Sahildar devletler arasında çeşitli projeler ve önlemlerle ilgili düzenlemeler 3. bölümde 11.-19. maddeler arasında düzenlenmiştir. 11. maddeye göre, su yolu devletleri bir uluslararası su yolunun şartlarına ilişkin alınan planlı önlemler ile ilgili görüşmeleri aralarında yapacaklar ve bilgi alışverişinde bulunacaklardır (67).

12. maddeye göre, bir su yolu devleti diğer su yolu devletlerine zararlı etkileri olabilecek planlı önlemler alınmadan önce, bu devletleri zamanında haberdar edecektir. Bu haberlendirme (ihbar) devletlerin muhtemel etkileri değerlendirebilmelerini sağlayacak haber ve teknik bilgilerin sağlanmasıyla olacaktır (68).

13. maddeye göre aksine sözleşme yapılmadıkça; 12. maddeye göre ihbarda bulunacak bir su yolu devleti ihbar edilen devletlere muhtemel etkileri değerlendirmek, üzerinde görüşmeler yapmak ve çalışmak üzere 6 aylık bir süre tanıyacaktır. Bu süre, ihbar edilen devletin durumunun zorluğuna göre önlemleri değerlendirebilmek üzere talebi halinde 6 ayı geçmemek üzere uzatılacaktır (69).

14. maddeye göre, 13. maddede belirtilen süre içinde, ihbar eden devlet ihbar edilen devletlerle işbirliğine girecek, talep gelmesi halinde değerlendirme için gerekli ve yardımcı, mümkün olan, tüm ek bilgiyi sağlayacak ve ihbar edilen devletlerin rızası olmaksızın planlı önlemleri (projeleri) uygulamayacaktır (70).

15. maddeye göre, ihbar edilen devletler kararlarını ihbar eden devlete mümkün oldukça çabuk bildirecektir. İhbar edilen bir devlet planlanan önlemlerin 5. ve 7. maddeleri hükümleriyle bağdaşmadığına karar verirse, bu kararını 13. maddede gösterilen süre içerisinde kararının gerekçelerini ve açıklamasını içeren bir dökümanla birlikte ihbar eden devlete bildirecektir (71).

16. maddeye göre, 13. maddede gösterilen süre içerisinde ihbar eden devlet, 15. maddenin 2. paragrafındaki gibi bir cevap alamazsa planlanan önlemleri ihbar edilen devlete yaptığı bildirim ve sağladığı diğer bilgi ve haberlerle uyumlu şekilde uygulayacaktır. Cevap vermeyen ihbar edilen devlet, ihbar eden devletin 13. maddede gösterilen süre içinde cevap alamaması sonucu giriştiği hareketler nedeniyle maruz kaldığı zararların maliyetine katlanacaktır (72).

(67) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 5.

(68) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 5.

(69) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 5.

(70) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 5.

(71) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 6.

(72) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 6.

17. maddeye göre, 15. maddenin 2. paragrafına uygun bir bilgi alışverişi sağlanmışsa ihbar eden ve ihbar edilen devletler konsültasyonlara girecek, gerekliyse, durumun değerlendirilebilmesi için kararlar almak üzere görüşmeler yapacaklardır. Konsültasyonlar ve görüşmeler her bir devletin, diğer devletin haklarını ve meşru menfaatlerini gözetecek şekilde iyi niyetli olmaları temeli üzerine oturtulacaktır. Konsültasyonlar ve görüşmelerin yürütülmesi sırasında ihbar eden devlet, ihbar edilen devlet tarafından talep edilmişse, altı ayı geçmeyecek bir süre için planlanan önlemleri uygulamaktan kaçınacaktır (73).

18. maddeye göre, eğer bir su yolu devleti diğer bir su yolu devletin zararlar doğurabilecek önlemleri planladığına ilişkin inandırıcı ciddi sebepleri varsa, birincisi ötekinden 12. madde hükümlerine uymasını isteyebilir. Bu talep gerekçeli bir açıklamayla ileri sürülecektir. Devletin 12. maddeden kaynaklanan planladığı önlemleri ihbar etmesini bir yükümlülük olarak görmemesi halinde diğer devlete kararını gerekçeleriyle açıklayarak haberdar edecektir. Bu kararı diğer devleti tatmin etmezse, iki devlet, ikincisinin talebiyle, hemen 17. maddenin 1. ve 2. paragraflarında gösterilen şekilde konsültasyon ve görüşmelere gireceklerdir. Konsültasyon ve görüşmeler süreci sırasında önlemleri planlayan devlet, diğer devlet tarafından konsültasyon ve görüşmelere başlanması talebi gelmişse, altı ayı geçmeyecek bir süre için bu önlemleri uygulamaktan kaçınacaktır (74).

19. maddeye göre ise, planlanan önlemlerin uygulanmasında kamu sağlığı kamu güvenliği ve diğer benzer menfaatlerin korunması bakımından önemli aciliyet gereken durumlarda önlemleri planlayan devletler 5. ve 7. maddeleri konu olacak, acilen 17. maddenin 3. paragrafı, 14. madde hükümlerine tabii olmaksızın uygulamaya girecektir. Böyle durumlarda, önlemlerin aciliyetine ilişkin şekli bir deklarasyon, 12. maddede yer alan ilgili bilgi ve haber ulaştırılmasına olduğu gibi diğer su yolu devletlerine yöneltilecektir. Önlemleri planlayan devlet, 2. maddede söz edilen devletlerden herhangi birinin talebi üzerine, 17. maddenin 1. ve 2. paragraflarında gösterilen, şekillerde hemen konsültasyon ve görüşmelere girecektir (75).

IV. bölümde koruma muhafaza ve işletme ile ilgili hükümler düzenlenmiştir. 20. maddede ekosistemlerin korunması ve muhafaza-

(73) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 6.

(74) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 7.

(75) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 7.

sı (76), 21. madde, kirlenmenin önlenmesi, azaltılması ve kontrolü (77), 22. madde, yabancı veya yeni türden maddelerin girişini (78), 23. madde, suyun çevresinin korunmasını (79), 24. madde işletme (80), 25. madde, düzenleme (81), 26. madde, tesisat (82) ile ilgili hükümler getirmektedir.

V. bölümde olumsuz koşullar ve acil durumlarla ilgili düzenleme getirilmiştir. 27. madde, zararlı koşulların giderilmesi ve hafifletilmesi (83), 28. madde, acil durumlarla (84) ilgili hükümlerden oluşmuştur.

VI. bölümde çeşitli hükümler düzenlenmiştir. 29. madde savaş zamanında uluslararası su yolları ve tesisler (85); 30. madde dolaylı yöntemler (86), 31. madde milli savunma ve güvenlik için önemli bilgi ve haber (87); 32. madde ayırım gözetmeme (88) ve 33. madde uyuşmazlıkların çözülmesi (89) ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

Ayrıca, Uluslararası Hukuk Komisyonu sınır oluşturan sularla ilgili de bir düzenleme getirmiştir. Burada da yeraltı suları kapsama dahil edilmekte ve ulaşım elverişli olmayan akarsularla ilgili düzenlemelerin sınır oluşturan akarsularda da uygulanabileceğini belirtmektedir (90).

-
- (76) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 7.
(77) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 8.
(78) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 8.
(79) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 8.
(80) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 8 - 9.
(81) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 9.
(82) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 9.
(83) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 10.
(84) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 10.
(85) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 10.
(86) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 11.
(87) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 11.
(88) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 11.
(89) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 11 - 12.
(90) UNITED NATIONS, Draft Articles, p. 13.

SONUÇ

Yaptığımız inceleme sonucunda, ulaşım dışı uluslararası akarsularla ilgili yeknesak ve tam kurallar bütünü bulunmamaktadır. Fakat uluslararası platformda kurallar oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Uluslararası hukuk kurallarının oluşumunda büyük devletlerin rolü önemlidir. Çünkü bu devletler ekonomik, siyasi güçlerini bu kuralların oluşumunda kullanmaktadır. Fakat bu kullanım diğer devletlerin egemenliklerini etkilememelidir. Örneğin, Türkiye nasıl ki Meksika ile ABD arasındaki bir uyuşmazlığa karışmıyorsa; ABD'de Türkiye - Irak veya Suriye arasındaki su yolunun hukuki statüsü ile ilgili müdahalede bulunmamalıdır.

İncelemiş olduğumuz görüşlerden bugün gerek uygulamada gerekse doktrinde hakkaniyete uygun kullanım görüşü zarar vermemesi gibi bir takım ilkelerle desteklenmek suretiyle uygulanabilir hale gelmiştir. Bu görüş devletlere su yolları üzerinde mutlak egemenliği ne aşağı sahildevlete ne de yukarı sahildevlete vermektedir. Devletlerin kullanım hakkına bir takım sınırlamalar getirmektedir. Bunlar temel itibariyle diğer sahildevletlere önemli ölçüde zarar vermemektir. Sahildevletlerin birbirlerine haber vermeleri ve işbirliği yapmaları da bu ilkenin bir sonucudur.

Uluslararası Hukuk Komisyonunun yaptığı çalışmalar önemli gelişmelere sebep olmaktadır. Örneğin su yolunun tanımında ve su yolunun kapsamında yeraltı sularının dahil edilmesi gibi. Fakat, bunun sonuçlarının ve devletlere getireceği yarar ve zararların iyi hesaplanması gerekmektedir. Uluslararası Hukuk Komisyonunun 1994 ikinci okuma belgesi devletlerin görüşlerine sunulmuştur. Eğer bu tasarı devletler tarafından büyük ölçüde tasvip edilecek olursa, Hukuk Komisyonu ortaya bir taslak çıkaracaktır. Bu taslak devletler ve Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilirse ya imzalanacak ya da bir konferansta tartışıldıktan sonra belki bir çerçeve anlaşma haline gelecektir. Uzun bir süreç olmasına rağmen yapılan çalışmaların uluslararası hukuka katkılarının büyük olduğu kuşkusuzdur.

Çeşitli devletlerin uluslararası akarsularla ilgili savaş senaryoları yazmasının ve kışkırtıcı rolünün önlenmesi için uluslararası hukukta bunların hukuki rejimin yeknesak hale getirilmesi gereklidir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKMANDOR, Neşet, "Su Sorunun Fiziksel Boyutları", Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu (TESAV), Ankara 1994, s. 5-37 (Yeni Forum, C. 15, S. 304. (1994), s. 36-46).
- BEAUMONT, Peter, "Transboundary Water Disputes in the Middle East" Transboundary Water in the Middle East Conference, 2-3 September 1991, Bilkent University, p. 1-29.
- BİR, Mustafa, Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1986.
- BULLOCH, John / DARWISH, Adel, (Çev. Mehmet Harmancı), Su Savaşları Ortadoğuda Beklenen Çatışma, İstanbul 1994.
- ÇELİK, Edip, F., Milletlerarası Hukuk, İkinci Cilt, İstanbul 1982.
- GRIFFIN, William L., "The Use of Waters of International Drainage Basins Under Customary International Law", AJIL, Vol. 53 (1959), p. 50-80.
- İNAN, Yüksel, "Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları", SBFD, C. 49, S. 1-2, (1994), (Prof. Dr. İlhan Öztrak'a Armağan), s. 243-253.
- LAYLIN, John G. / BIANCHI, Rinaldo L., "The Role of Adjudication in International River Disputes The Lake Lanoux Case", AJIL, Vol. 53 (1959), p. 30 - 49.
- Mc CAFFERY, Stephen C., "The Non-Navigational Uses of International Watercourses", Proceeding 84 the Annual Meeting The American Society of International Law, Washington D. C., 26-31 March 1990, y. 228-236 (International Watercourses).
- Mc CAFFERY, Stephen C., "The International Law Commission and Its Efforts To Codify The International Law of Waterways", Annuaire Suisse de Droit International Law, Vol, XLVII (1990), p. 32-55 (International Law Commission).
- PAZARCI, Hüseyin, "Su Sorununun Hukuksal Boyutları" Orta Doğu Ülkelerinde Su Sorunu (TESAV), Ankara 1994, s. 39-54 (Yeni Forum, C. 15, S. 304 (1994), s. 46-51.
- PAZARCI, Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Kitap, 3. Baskı Ankara 1993.

SAR, Cem, Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Ankara 1970.

UNITED NATIONS, Draft Articles on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses Adopted on Second Reading by the International Law Commission at Its Forty-Sixth Session.

UNITED NATIONS, The Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses.

VERSAN, Rauf, "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk-Arap İlişkileri", Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu (Ed. Sabahattin Şen), İstanbul 1993, s. 435-447.

KISALTMALAR

age	adı geçen eser
agm	adı geçen makale
AJIL	American Journal of International Law
bkz	bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
Ed.	Editör
p.	page
s.	sayfa
S	Sayı
SBFD	Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Vol.	Volume